

Viron kielen vaikutus suomen kielen verbien ja niiden rektioiden oppimiseen

LEENA NISSILÄ

Väitöksenalkajaisitelmä Oulun yliopistossa 3. joulukuuta 2011

”Kieleni rajat ovat maailmani rajat”, kirjoitti filosofi Ludwig Wittgenstein 1900-luvun alussa. Näitä maailmansa rajoja avartaakseen ihminen on halunnut oppia uusia kieliä. Kielenoppiminen on ollut tapana jakaa karkeasti joko tietoiseen **vieraan kielen opiskeluun** muodollisen opiskelun kautta ja kohdekielisen kieliyhteisön ulkopuolella (esimerkiksi suomen opiskelu Virossa) tai enemmän tiedostamattomaan **toisen kielen omaksumiseen** kieliyhteisön parissa (esimerkiksi suomen omaksuminen Suomessa). Globalistuminen on kuitenkin hämärtänyt tätä toisen ja vieraan kielen rajaa, sillä ihmiset liikkuvat ja muuttavat maasta toiseen, jolloin kieliä opitaan välillä vieraana, välillä toisena kielenä. Muodollista opetusta saavat monet toisen kielen oppijatkin, ja vastaavasti monet vieraan kielen oppijat ovat paljon tekemisissä opiskeltavan kielen kanssa myös luokkahuoneen ulkopuolella.

Virolaisten suomen kielen oppimisella on pitkät perinteet. Suomen kielen opetus aloitettiin Tarton yliopistossa jo 1800-luvun alussa. Väitöstutkimuksessani tarkastelen Virossa asuvien virolaisten yliopisto-opiskelijoiden suomen kielen oppimista. Suomen ja viron lähisukulaisuuden ansiosta kielenoppija tavallaan jo osaa monia asioita äidinkieltensä pohjalta. Olen halunnut tutkimuksessani saada selville, miksi kielisukulaisuudesta huolimatta myös edistyneillä vironkielisillä suomenoppijoilla on haasteita tiettyjen ilmiöiden kanssa. Tutkin väitöskirjassani erityisesti verbin- ja rektionvalintoja. Olen opetustyössäni huomannut näiden molempien olevan virolaisille haasteellisia. Sekä vieraan että toisen kielen opetuksessa kielioppi on ollut usein hallitseva, ja oppikirjoissakin kielioppi saattaa määrätä esiteltävien asioiden järjestyksen. Kommunikaation kannalta sanasto on kuitenkin kielioppia tärkeämpi. Toisaalta kielioppia ja sanastoa ei voida kokonaan erottaa toisistaan, vaan kieltä voidaan tarkastella myös sanastolähtöisesti, jolloin sanastolliseen tietoon sisältyy merkityksen ymmärtämisen lisäksi myös sanan käyttö eri muodoissa ja eri yhteyksissä. Siitä huolimatta sanastoa opete-

taan usein vähemmän kuin muita kielen osa-alueita. Sanasto ja erityisesti verbit ovat kuitenkin hyvin keskeisiä kielen vastaanottamis- ja tuottamistaitojen kannalta.

Suomen kielen lauseita muodostettaessa on otettava huomioon rektio eli se, että monet sanat vaativat määritteensä juuri tietyssä muodossa. Esimerkiksi verbillä *pitää* on elatiivirektio (*pitää jäätelöstä*) ja verbillä *ihastua* illatiivirektio (*ihastua Pariisiin*). Vieraskieliselle kielenoppijalle oikean rektion valinta on syntyperäiseen verrattuna huomattavasti vaikeampaa. Äidinkielenhän ei yleensä kiinnitä rektioihin huomiota, mutta oppija voi pohtia niitä. Suomen kielen verbirektioiden oppimista on aiemmin tutkittu hyvin vähän. Silti monien opettajien mielestä rektiot ja varsinkin verbirektiot ovat sellainen kielen osa-alue, joka yleensä tuottaa suurimpia hankaluuksia suomea toisena ja vieraana kielenä opiskeleville. Suomen verbirektioiden oppiminen on työlästä, koska oppijoista tuntuu, ettei niitä opi minkään systeemin mukaan, vaan jokaisen verbin rektio on opittava erikseen. Virolaisille suomenoppijoille suomen kielen rektiot ovat erityisen haastavia siitä syystä, että kielisukulaisuudesta huolimatta monet verbit saavat virossa ja suomessa eri rektion.

Tutkimukseni kuuluu transfertutkimuksen eli kieltenvälisen vuorovaikutustutkimuksen piiriin. Tutkin lähisukukielen positiivista ja negatiivista vaikutusta eli transfertia oppijoiden verbin- ja rektionvalintoihin. Tutkimukseni on myös oppijankielen tutkimusta, sillä kuvaan oppijankielen kehitystä ja sen piirteitä kielenoppimisen eri vaiheissa. Soveltavan kontrastiivisen analyysin keinoin olen valinnut tarkasteltavat verbin ominaisuudet ja rektiot sekä jakanut ne tutkittaviin vastaavuusryhmiin. Lisäksi tukeudun käännöstieteeseen.

Väitöstutkimukseni varsinaisen aineiston informanteina oli 111 äidinkieleltään vironkielistä kielenoppijaa. Tämä aineisto sisältää yhteensä 19 425 oppijoiden tuottamaa verbin- ja rektionvalintaa. Vertaan tutkimuksessani vironkielisten oppijoiden tuloksia äidinkieleltään venäjänkielisten oppijoiden tuloksiin. Vertailuaineisto sisältää yhteensä 2 625 vastauslausetta. Koska venäjänkieliset informanttini osaavat myös viroa, antaa tutkimusaineistoni mahdollisuuden verrata, miten kieltenväliseen vaikutukseen eli transferiin vaikuttaa se, onko transferin laukaiseva kieli äidinkieli vai muu opittu kieli.

Varsinaisen aineistoni seitsemän oppijaa tuotti vastauksensa sähköisesti Scriptlog-ohjelmaan. Tämän aineiston avulla olen halunnut selvittää oppijoiden tuottamisprosessia ja tarkastella erityisesti kielenoppijoiden tekemiä vastausten editointeja. Scriptlog on kirjoitusprosessin tutkimiseen tarkoitettu työväline, joka on kehitetty Göteborgin yliopistossa Ruotsissa. Scriptlog-ohjelmaan tallentuvat koehenkilön kaikki tietokoneen näppäimistöllä suorittamat toiminnot. Ohjelmaa on hyödynnetty aiemmin erityisesti Ruotsissa, mutta Suomessa sitä on käytetty toistaiseksi hyvin vähän.

Kielenoppimisen tutkimus on ongelmallista siinä mielessä, että pelkän produktin eli tuotoksen tarkastelun perusteella on vaikea tehdä päätelmiä itse oppimisprosessista. Niinpä väitöskirjassani korostankin tutkimukseni osoittavan erityisesti sen, kuinka verbi tai sen rektio osattiin juuri tässä testissä. Osaaminenhan on sinällään tilannesidonnaista, ja myös syntyperäinen osaa tai ei osaa asioita tilanteen, vireystason tms. mukaan. Tietyssä testissä saatujen tulosten perusteella on kuitenkin mahdollista tehdä päätelmiä kielenoppimisen yleisestä kulusta. Tulosten luotettavuutta lisää, jos pohjana on aineisto, josta on mahdollista tilastollisten analyysien avulla osoittaa, ovatko oppi-

joiden kohdekielisen tuotoksen erot eri ryhmiä edustavien tapausten välillä tilastollisesti merkitseviä.

Väitöstutkimukseni tutkimuskysymykset ovat olleet seuraavat: 1) mitkä ovat merkitseviä verbin ja sen rektion hallintaan vaikuttavia tekijöitä ja 2) miten viron kielen vaikutus eli transfer ilmenee läheisen sukukielen oppimisessa ja millaisia vironmukaisia vastauksia eri vaiheessa olevat oppijat tuottavat sekä miten lähisukukielen transferrin vaikuttaa se, onko transferin laukaiseva kieli äidinkieli vai muu opittu kieli? Verbin- ja rektionvalintaan vaikuttavien tekijöiden osalta olen tarkastellut verbin merkitysvastaavuuden, sanahahmon vastaavuuden, taajuuden ja opiskeluajan vaikutusta sekä rektion osalta näiden lisäksi myös rektiosijan vaikutusta. Lisäksi olen selvittänyt, miten vironkielisten oppijoiden tulokset poikkeavat äidinkieleltään venäjänkielisten tuloksista. Laadullisen analyysin avulla olen selvittänyt, miten oppijat editoivat tuotostaan ja millaisia kiertoilmauksia eri kielenoppimisen vaiheissa olevat oppijat tuottavat.

Perinteistä tutkimustapaa noudattaen olen pyrkinyt väitöstutkimuksellani tuottamaan uutta tietoa väitöskirjan alasta. Keskityn tässä lektiossa tutkimukseni keskeisimpiin löytöihin. Taajuudella ja opiskeluajalla on tilastollisesti erittäin merkitsevä, sanahahmon vastaavuudella merkitsevä ja merkitysvastaavuudella tietyin ehdoin merkitsevä vaikutus verbinvalintatuloksiin. Tärkein verbien omaksumiseen vaikuttava tekijä on kuitenkin taajuus. Eri muuttujat huomioon ottava analyysini osoittaa, että eniten oikeita vastauksia tuottaneet verbit ovat frekvenssiltään yleisiä, mutta muut taustamuuttujat vaihtelevat.

Verbin merkitysvastaavuuden osalta aineistoni ei tue kontrastiivisen kielentutkimuksen aiempaa oletusta siitä, että kaikkein vaikeimpia ovat tapaukset, joissa lähtökielen ilmiölle on kohdekielessä kaksi eri vastinetta. Nämäkin tapaukset kyllä tuottivat oppijoille vaikeuksia, mutta vaikeimmiksi osoittautuivat päinvastaiset tapaukset, joissa kohdekielen ilmiölle on lähtökielessä kaksi eri vastinetta. Aineistoni perusteella läheisen sukukielen oppiminen ei noudata samoja yleisiä linjoja, joita kontrastiivisessa tutkimuksessa on osoitettu keskenään kaukaisempien kielten oppimisesta. Kielenoppija olettaa, että myös suomessa täytyisi olla molemmille viron lekseemeille omat vastineensa. Tällöin hän keksii tilalle jotain muuta tai jättää kokonaan vastaamatta. Sanahahmon vastaavuuden osalta aineistossa on hypoteesini mukaisesti eniten oikeita vastauksia silloin, kun sanahahmot ja merkitykset ovat virossa ja suomessa samanlaiset, ja vastaavasti vähiten oikeita vastauksia silloin, kun sanahahmot ovat suomessa ja virossa samanlaiset ja merkitykset erilaiset.

Rektionvalinnassa erittäin merkitseviksi osoittautuivat opiskeluaika ja rektiosija. Myös verbin taajuudella on tietyin ehdoin vaikutusta rektiotuloksiin. On mahdollista, että harvinaiset verbit osataan hyvin silloin, kun niihin liittyy jokin tunnelataus, minkä seurauksena verbi ja sen rektio on opittu yhdessä muita helpommin.

Vähiten ongelmia suomen kielen rektioista vironkielisille aiheuttavat samarektioista paikkaan tai suuntaan liittyvät täydennykset. Sen sijaan vironkieliset erehtyvät usein objektitapauksissa myös silloin, kun sija on virossa ja suomessa sama. Erirektioista vironkieliset osaavat hyvin sellaiset rektiot, joita käytetään arkipäiväisissä yhteyksissä ja hyvin konkreettisista asioista. Sen sijaan ongelmia tuottavat suomen kielestä kokonaan puuttuvat komitatiivi- ja postpositiorektiot sekä tapaukset, joissa virossa ja

suomessa käytetään eri infinitiivirektiota, ja jotkin paikallissijaiset rektiöt. Eri lähtökieliä edustavilla oppijoilla on aiemmin todettu olevan suomen kielessä eniten virheitä juuri paikallissijarektioissa (Ranua & Ruotsalainen 2007: 162–163). Aineistoni perusteella rektiöt opitaan yhdessä verbin kanssa. Aineistossani on oikeita verbinvalintoja samarektioisilla verbeillä enemmän (34,5 %) kuin erirektioisilla (29,0 %). Verbien ja rektioiden oppimista konstruktioina kannattaisikin tulevaisuudessa selvittää tarkemmin.

Tulokseni osoittavat, että transferilla on suuri osuus läheisen sukukielen oppimisessa erityisesti silloin, kun transferin laukaiseva kieli on äidinkieli. Väärien vastausten eli intralingvaalien virheiden määrään ei lähtökielellä ole aineistoni perusteella vaikutusta. Pienin ero L1- ja L2-transferin vaikutuksen välillä on kielenoppimisen alkuvaiheessa. Ero kasvaa opiskeluajan myötä siten, että äidinkielen aiheuttama transfer on keski- ja loppuvaiheessa paljon muun opitun kielen transferia hyödyllisempää. Transfer vaikuttaa edistyneillä oppijoilla eri tavalla kuin alkeisoppijoilla siitä syystä, että he osaavat enemmän, joten uusi tieto tarjoaa transferille uusia mahdollisuuksia (Ringbom 2007: 92). Niinpä esimerkiksi leksikaalinen päättely on helpompaa, kun osassa uusistakin verbeistä ja niiden rektioista on jotain tuttua. Vironmukaisista vastauksista voi päätellä, että alkuvaiheen oppijat tekevät hyvin yksinkertaisia oletuksia kieltenvälisestä identtisyydestä. Yliyleistäminen kuitenkin vähenee kielitaidon myötä, ja transfer tuottaa entistä useammin positiivisen lopputuloksen. Lähisukukieli lähtökieleenä antaa ilmiön transferin lisäksi hyvän mahdollisuuden myös prosessin transferille ja kokonaisvaltaiselle transferille. Rektionvalintojen osalta ero varsinaisen aineiston ja vertailuaineiston välillä ei ole niin suuri kuin verbinvalintojen osalta. Leksikko on siis lähisukukielen positiiviselle L1-transferille otollisempi kuin syntaksi.

Läheistä sukukieltä oppivalla lainaamista eli suoraa transferia esiintyy helpommin myös siitä syystä, että kielillä on enemmän sellaisia yhteisiä aineksia, jotka ovat siirrettävissä kielestä toiseen. Lähisukukielen transfer osoittautui aineistossani myös hyvin kokonaisvaltaiseksi, joten on vaikea selkeästi erottaa, milloin on kyseessä ilmiön ja milloin prosessin transfer. Ongelmaksi muodostuu se, että monista ilmiöiden yhteneväisyyksistä huolimatta toiset ilmiöt eivät olekaan identtisiä. Taaja identtisyys kuitenkin johtaa oppijat käyttämään usein yleistämistä ja analogiaa. Erilaisten ilmiöiden transferin osoittauduttua positiiviseksi myös prosessin transfer alkaa helposti ohjata oppijaa, mikä taas aiheuttaa negatiivisen transferin esiintymistä myös hyvin edistyneillä oppijoilla.

Verbinvalintatulokset osoittavat, että epäsuora negatiivinen transfer puolestaan estää verbien tarkkojen merkitysten ja käyttörajoitusten automaattistumisen. Virolaisille suomenoppijoille onkin ongelmallinen leksikon semanttisen kehityksen toinen vaihe, jolloin pitäisi tapahtua verbien merkitysten asteittainen elaborointi ja modifiointi. Negatiivinen transfer näyttää edistyneillä oppijoilla haittaavan läheisen sukukielen sanojen järjestymistä semanttisin perustein. Kun lähisukukielen negatiivinen transfer häiritsee semanttista modifiointia, lekseemien tarkat merkitykset ja käyttörajoitukset jäävät omaksumatta, ellei toistojen määrä (verbien frekvenssi) ole riittävä.

Negatiivisen transferin osalta aineistoni antaa mielenkiintoisen tutkimustuloksen, että viron kielen negatiivista vaikutusta koskeva hypoteesini pätee rektioiden osalta

mutta ei päde verbinvalintojen osalta. Lähisukukielen negatiivinen transfer esiintyy siis eri tavalla, kun tarkastellaan leksikon (verbinvalinnat) tai syntaksin (rektiovalinnat) transferia. Muistia kuormittavan sanaston oppiminen ei siis etene samalla tavalla kuin muistia vähemmän kuormittavan syntaksin oppiminen. Esimerkiksi analoginen transfer on rektioiden oppimisessa hyödyllisempää kuin sanaston oppimisessa, koska rektiomahdollisuuksia on rajallinen määrä verbinvalintamahdollisuuksiin verrattuna.

Scriptlog-aineiston tarkastelu osoittaa, että kielenoppijat editoivat runsaasti tuotetaan. Lisäksi he käyttävät mieleenpalauttamista. Taukoja pidetään uuden lauseen käännöksen alkaessa sekä ennen verbilekseemin tai rektiosijan tuottamista. Taukoja pidetään myös silloin, kun oppija on epävarma vastauksestaan. Tällöin informantti yleensä palaa editoimaan vastaustaan. Lisäksi taukoja on usein silloin, kun on tuotettava jokin kompleksinen morfologinen muoto, esimerkiksi astevaihtelullinen muoto. Kielenoppijat myös editoivat verbin- tai rektionvalintaansa useaan kertaan.

Tarkastelemani vironkielisten oppijoiden vironmukaiset verbinvalinnat osoittavat, että lähisukukielen oppimisen alkuvaiheessa on enemmän suoraa viron kielen vaikutusta, joka on hyvin selvää ja läpinäkyvää. Vironmukaisten vastausten taustalla on tällöin usein yleistys: oletetaan kohdekielen mallin olevan samanlainen kuin lähtökielen malli silloinkin, kun näin ei ole. Kielenoppimisen loppuvaiheessa on puolestaan enemmän epäsuoraa viron kielen vaikutusta, jonka taustalla ovat kielten semanttiset merkitysvastaavuuserot. Tuotosten tasolla alkuvaiheen oppijoiden negatiivinen transfer on seurausta suorasta, tietoisesta ja hyvin teknisestä äidinkielestä lainaamisesta. Tällöin vironmukaiset vastaukset ovat yleensä vironkielisen lekseemin sanahahmon toistavia viron kielen verbejä, joita ei ole suomessa lainkaan tai joilla on suomessa eri merkitys (ns. riskisanat). Loppuvaiheen oppijoilla negatiivinen transfer on enemmänkin tiedostamatonta seurausta puutteellisesta kielen hahmottamisesta tai pyrkimyksestä luovaan kielenkäyttöön. Alkuvaiheen oppijoilla transfer onkin aineistoni perusteella enemmänkin tiedostettu äidinkielen hyödyntämisen strategia ja loppuvaiheen oppijoilla vastaavasti tiedostamaton prosessi. Prosessitransferin näkökulmasta tarkasteltuna vironmukaiset vastaukset osoittavat alkuvaiheen oppijoiden hyödyntävän enemmän yleistämistä ja keskivaiheen oppijoiden puolestaan analogiaa. Loppuvaiheen oppijoilla vironmukaiset vastaukset ovat hyvin epäsuorasti lähtökielen vaikutuksesta johtuvia, joten niiden taustalla on usein vain jokin muistijälki, joka on johtanut tiettyyn ratkaisuun.

Kiertoilmausten tarkastelu osoittaa, että alkuvaiheen oppijoiden lekseemien sanahahmot ovat oppijoiden kielitajussa vielä vakiintumattomia. Keskivaiheen oppijoiden kiertoilmauksista ilmenee, että oppijat ovat pystyneet hyödyntämään kielitaitoaan innovatiivisesti. Loppuvaiheen oppijoiden kiertoilmaukset ovat yleensä jo hyvin lähellä verbin ekvivalenttia vastinetta. Myös aiemmissa tutkimuksissa on osoitettu, että edistyneillä oppijoilla ei ole leksikossa enää niinkään virheitä vaan tyylillisesti epäonnistuneita tai epätarkoituksenmukaisia vastineita (ks. esim. Ringbom 2007: 73; Sjöholm 1995). Kiertoilmausten määrä kasvaa aineistossani voimakkaasti opiskeluajan myötä, joten rohkeus kompensoida kielitaidon puutteita kasvaa kielitaidon lisääntyessä.

Väitöstutkimukseni tulosten perusteella opetuksessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että opeteltavat sanat kohdataan usein. Viestintätilanteissa käytettyjen sanojen

frekvenssistä tulisi kerätä systemaattista tietoa opetuksen ja oppimateriaalin laadinnan tueksi. Lisäksi lähisukukielen opetuksessa tulisi huomioida ero sanaston leksikaalisen ja semanttisen kehityksen välillä. Kielenopetusta varten tulisikin kerätä suomen kielen sanojen esiintymistaajuudesta sellaista tietoa, joka olisi koottu kielenkäyttäjän luonnollisista kommunikaatiotilanteista eri elämänalueilla eikä kirjallisista teksteistä. Tällaisen autenttisen taajuustiedon perusteella voitaisiin esimerkiksi laatia oppikirjoja, jotka hyödyttäisivät tietynlaista kielitaitoa hankkivaa oppijaa. Sekä toisen että vieraan kielen opetuksessa, oppimateriaaleissa ja opetussuunnitelmissa tulisi hyödyntää frekvenssitietoa nykyistä enemmän.

Sanaston semanttisen kehityksen tutkimus on osoittanut, että luonnollinen altistus kielenkäytölle ei yksistään tarjoa riittävästi impulsseja sanaston semantiikan uudelleen strukturointiin ja kehittymiseen. Sen vuoksi erilaisilla opetuksen tarjoamilla interventioilla ja opetusmenetelmillä on tärkeä rooli: ne auttavat oppijoita pääsemään yli tietyistä vaiheista sanaston semanttisessa kehityksessä. Tehokas, semanttisesti orientoitunut sanaston opetus edellyttää, että on olemassa selkeä käsitys kielten semanttisen ja leksikaalisen systeemin samanlaisuuksista ja erilaisuuksista. Sanojen merkityssuhteiden analyysi auttaakin oppijoita ymmärtämään, miten käsitteet ovat leksikaalistuneet eri tavalla eri kielissä, ja siten helpottaa heidän sanastonsa semanttisen uudelleenstrukturoinnin prosessia.

Palaan lopuksi Wittgensteinin ajatukseen siitä, kuinka kielen rajat rajaavat myös hahmottamaamme maailmaa. Jos sanasto ei laajene ja tarkennu, se rajoittaa voimakkaasti kielenkäyttöä ja rajaa sitä kautta maailmaamme.

Lähteet

RANUA, MINNA-MARI – RUOTSALAINEN, MARGIT 2007: Syntaktisten virheiden vertailua suomi toisena ja suomi vieraana kielenä -oppijoiden teksteissä. – Helena Sulkala, Maija-Liisa Halme & Hannakaisa Holmi (toim.), *Tutkielmia oppijankielestä III* s. 149–172. Oulu: Oulun yliopisto.

RINGBOM, HÅKAN 2007: *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Clevedon, England: Multilingual Matters Ltd.

SJÖHOLM, KAJ 1995: The influence of crosslinguistic semantic and input factors on the acquisition of English phrasal verbs. A comparison between Finnish and Swedish learners at an intermediate and advanced level. Turku: Åbo Akademi University Press.

Leena Nissilä: *Viron kielen vaikutus suomen kielen verbien ja niiden rektioiden oppimiseen*. Acta Universitatis Ouluensis B 99. Oulu: Oulun yliopisto 2011. <http://herkules oulu.fi/isbn9789514296161/isbn9789514296161.pdf>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@oph.fi